

VOLK & ELITE

Joachim POHLMANN

VOLK

&

ELITE

De eeuwig wederkerende
STRIJD OM MACHT
en waarom dat eigenlijk niet erg is

BORGERHOFF
& LAMBERIGTS

'In elke republiek zijn er twee tendensen, die van het volk en die van de elite, en alle wetgeving die de vrijheid ten goede komt, komt voort uit het conflict tussen beide.'

Niccolò Machiavelli,
Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio, I.4.5

OPDRACHT

Ik draag dit boek op aan de fijne mensen die zich dagelijks inzetten voor de opvoeding van onze kinderen. Voor sommigen onder hen is dat een morele plicht – ouders met name; voor anderen een roeping. Het is deze laatste groep die ik ook wil danken voor hun inzet en voor de immense verantwoordelijkheid die zij op zich nemen; een taak die niet altijd gewaardeerd of erkend wordt door de gemeenschap die de vruchten plukt van hun harde werk.

In de loop van mijn carrière, zowel in het schoolse als in het professionele deel ervan, heb ik verschillende mensen ontmoet die een enorme invloed op mij hebben gehad. In bepaalde gevallen was dat een negatieve impact; van deze mensen leerde ik vooral hoe iets *niet* te doen. Maar ook dat waren uiteindelijk wijze lessen waarvoor ik erkentelijk ben.

Het merendeel van de mensen die mij onder hun hoede hebben genomen, deed dat evenwel met verve en met een ongelooflijk engagement. Hen hier allemaal noemen zou ons te ver leiden; maar ik zou toch mijn uitdrukkelijke dank willen uitspreken aan een aantal onder hen.

Op de eerste plaats mijn grootvader Jef Gevers, die mij de gave schonk die ik tot vandaag het meeste koester: hij leerde mij lezen en schrijven.

Daarnaast dank ik twee professoren die mij tijdens mijn jaren aan de universiteit gevormd hebben. Wilfried Dewachter, de laatste werkelijke politieke wetenschapper, wiens werk mij inspireerde voor dit boek, en Manu Gerard, die mij het essentiële onderscheid tussen ideologie en wetenschappen op het hart drukte. Een onderscheid dat helaas verwatert in de sociale wetenschappen.

En ten slotte wil ik mijn dank uitspreken aan de man die ik beschouw als mijn mentor. Wat u in de volgende pagina's zult lezen, zou onmogelijk zijn geweest zonder de jarenlange gedachtewisselingen en discussies die we hebben gehad, zonder zijn aanwijzingen en adviezen en zonder zijn inzichten en analyses. In vele opzichten is dit boek het resultaat (en de afronding) van een eigensoortige postacademische vorming die ik van hem heb mogen ontvangen. Waar deze opdracht in het algemeen gewijd is aan een ieder die een pedagogische taak op zich neemt, draag ik dit boek in het bijzonder op aan Bart De Wever.

BIJSLUITER BIJ HET LEZEN

Het was in de late najaarsdagen van 2017. Het grijze, koude weer accentueerde enkel de mistroostigheid van de Carrefour van Borgerhout. Als prille vader was ik door mijn eega op pad gestuurd voor luiers, melkpoeder en babydoekjes en met die drie items in mijn handen stond ik in de lange wachtrij voor de kassa. In het winkelrek naast me prezen allerlei lifestylemagazines de laatste trends inzake wonen, gezondheid, sport en leven aan, en mijn ogen gleden over de koppen van de kranten die in stapels onderaan lagen uitgestald. Wat precies gekocht werd, kan ik me niet meer herinneren. Ongetwijfeld de prangendste politieke issues van de dag. Ruziënde politici, een akkoord dat niet gevonden kon worden, een gat in de begroting dat steeds groter werd, een protest dat maar niet gesmoord geraakte, wie zal het zeggen?

Terwijl de wachtrij maar traag vorderde, schoten er allerlei replieken op de krantenkoppen door mijn hoofd. Ik was op dat moment al meer dan vijf jaar woordvoerder van een van de belangrijkste politici van het land én van de grootste partij. Ik was gedrild om in een paar tellen onmiddellijk een reactie klaar te hebben op welke kwestie dan ook die door journalisten, parlementsleden, politieke medewerkers en *cabinetards* op mij werd afgevuurd; voorzien van onderbouwing, offensieve tegenreacties en, indien nodig, contextualisering. Het was mijn werk en ik had mij erin bekwaamd. Mijn gedachten stormden voortdurend onder de stortvloed van opinies en aanvallen die dagelijks in kranten, magazines en sociale-mediaplatformen werden gelanceerd en ik had mijn leven en mijn denken aan die permanent hozende omstandigheden aangepast.

Terwijl mijn brein met een haast algoritmisch automatisme allerlei reacties op de krantenkoppen produceerde om het saaie wachten aan de kassa wat dragelijker te maken, steeg uit het oneliners spuwende koor in mijn hoofd een stemmetje op dat nauwelijks boven de kreten uitkwam, maar net luid genoeg doorklonk om door mijn bewustzijn opgepikt te worden: ‘Maar wie denkt dit nu eigenlijk?’ En het koor viel stil, van het ene ogenblik op het andere. Plots waren alle slogans en soundbites weg en bleef enkel die vraag over: wie denkt dit nu eigenlijk? Denk ik dit? Is dit mijn mening? Ben ik hiervan overtuigd? En toen kwam de oprechte en pijnlijke vaststelling bovendrijven dat ik het zelf niet wist. Ik kon niet zeggen of de zinnestjes, de *petites phrases qui tuent*, dezelfde als die welke ik zonet nog achteloos uit mijn mouw schudde, ook werkelijk van mij waren.

Een woordvoerder voert het woord voor iets of iemand anders Als woordvoerder van een bedrijf of een organisatie is dat vrij simpel. Je vertolkt wat het bedrijf of de organisatie meent te moeten communiceren. Voor een politieke woordvoerder ligt dat net iets anders, omdat er verondersteld wordt dat er toch enig parallellisme is tussen hetgeen je verkondigt en hetgeen jezelf denkt. Een politiek woordvoerder, en zeker die van een partijvoorzitter, brengt een ideologische boodschap over. Om dat te kunnen moet je het wel eens zijn met wat ze zelf verkondigt. Indien dat niet het geval is, moet je ontslag nemen. Het is een principe dat ik steeds gehuldigd heb, en waar ik ook niet tegen wenste te zondigen. Alleen werd ik in die troosteloze Carrefour met de neus op een veel complexer probleem gedrukt: ik kon niet meer onderscheiden wat ik zelf dacht en welke gedachten ik louter vertolkte.

Met enige pathetiek gesteld: in die troosteloze, en ondertussen verdwenen Carrefour begon de herontdekking van mezelf. Het zette een gedachteproces in gang dat uiteindelijk zou leiden tot het einde

van mijn woordvoerderschap. Ik onderwierp mezelf aan een kritische analyse en herlas de boeken die ik eens als funderend voor mijn denken beschouwde, niet om tot de vaststelling te komen dat alles wat ik tot dusver gedacht had fout bleek te zijn, integendeel, maar wel om nader door te dringen tot de kern. En, uiteindelijk, om mijn denken te ontdoen van de laatste restjes romantiek en *religiologie* die het politieke in het westen in zich meedraagt.

Gedurende het verloop van dat proces deden zich enkele ingrijpende wijzingen in mijn leven voor. Vooreerst beëindigde ik mijn functie als woordvoerder, wat voor mij een emotioneel moeilijk moment was. Het voelde aan alsof ik de man met wiens leven en denken ik sinds mijn studentenjaren verstrengeld was geraakt in de steek liet. Maar ik werd er mij ook terdege van bewust dat mijn persoonlijke queeste op gespannen voet kwam te staan met het voeren van het woord voor anderen. Mijn nieuwe functie als kabinetschef cultuur liet mij de vrijheid om niet steeds opinietjes te hoeven verkondigen, maar mezelf terug te trekken in het – relatief – verborgene om te contempleren. Ik was evenwel nog maar twee maanden aan de slag of de coronapandemie sloeg toe. Een pandemie die niet alleen professioneel een enorme uitdaging betekende, met een in chaos en verwarring verkerende cultuursector die zich – terecht dan wel onterecht – onheus behandeld en belaagd voelde, maar die in mijn gezin ook de achtergrond vormde van een pijnlijk en lang nazinderend trauma. Wat ik in de jaren daarvoor allemaal in de door mij gekoesterde boeken herlezen had over democratie, vrijheid en gelijkheid, autonomie, gemeenschapszin werd in die uitzonderlijke toestand aan een stresstest onderworpen.

Nadat we de corona-ellende achter ons hadden kunnen laten, besloot ik mijn ervaringen te verwerken op de manier zoals ik dat al heel mijn

leven heb gedaan: door ze neer te schrijven. In de eerste plaats in een roman, die in 2022 werd gepubliceerd als *Weesland* en het verhaal vertelde van een voormalig legionair die in een Toscaans kasteel en midden in een pandemie terugkijkt op zijn leven. Hoewel ik het zelf als mijn beste werk beschouw, al wil dat natuurlijk niets zeggen, is het boek mislukt – niet zozeer als roman als wel als product. Het boek werd grotendeels genegeerd, de verkoopcijfers waren slecht, maar vooral: de boodschap kwam niet over. Daarom besloot ik de ideeën die ik in mijn roman legde te expliciteren in een non-fictieboek. Het boek dat u momenteel in handen houdt, is daarvan het uiteindelijke resultaat.

Het gaat over volk en elite. De titel doet in dat opzicht geen enkele valse belofte. Maar het gaat over veel meer dan dat. Het gaat over een zeker begrip van het politieke, een manier van nadenken over gemeenschap en bestuur die vandaag relevant noch wenselijk wordt geacht. Het gaat over onze cultuur en onze beschaving, de waarde die daarin schuilt en wat die cultuur en beschaving zo waardevol maakt om niet alleen te conserveren maar ook te cultiveren. Het gaat over een kijk op de (rol en betekenis van) geschiedenis en op het denken over vrijheid en gelijkheid die enkele decennia geleden nog zeer gangbaar was maar nu wordt afgeschreven als retrograde. En misschien klopt dat ook. In zekere zin is dit boek een tijdreis; het keert terug naar een tijd waarin op een andere manier gekeken werd naar het menselijk bestaan, naar wat het betekende om mens te zijn en wat het leven het waard maakte om geleefd te worden. Wat u in dit boek zult lezen wordt vandaag door velen – en dan voornamelijk personen uit de elite – beschouwd als achterhaald, als het al niet als ronduit gevaarlijk wordt gezien. Ik ben me daarvan bewust.

Gezien mijn verleden en mijn huidige hoedanigheid moet ik benadrukken dat *Volk & elite* geen enkele andere mening vertegenwoordigt

dan de mijne. Het is de uiting van een jarenlange ervaring in het politieke leven gecombineerd met inzichten die soms duizenden jaren oud zijn, maar het is geen politiek programma of manifest, net zomin als het de vertaling is van de ideologie van een welbepaalde politieke partij. Ik beschouw dit werk als een van mijn literaire betrachtingen, sporend met mijn romans en columns, niet als een onderdeel van mijn professionele bezigheden. Dat mijn literaire betrachtingen en mijn professionele bezigheden elkaar voor een deel overlappen, zal ik niet ontkennen en is, gezien het onderwerp, ook onvermijdelijk, maar het is evenzeer onbedoeld.

Evenmin beweert of beoog ik origineel te zijn in dit boek. Integendeel, ik neem als dwerg plaats op de schouders van intellectuele reuzen. Het enige wat ik toevoeg aan hun inzichten en ideeën is een persoonlijke ervaring van ondertussen meer dan een kwarteeuw en de vorm waarin ik het aan u presenteer.

Ik heb verkozen niet met voetnoten te werken. Vooreerst omdat ik dan om de andere zin een verwijzing zou moeten plaatsen, waardoor het een doolhof van bronvermeldingen zou worden, wat de leesbaarheid bemoeilijkt en de tekst nodeloos verzwaart. Wel heb ik zoveel als mogelijk de auteurs vermeld bij wie ik leentjebuurt heb gespeeld en de relevante werken opgenomen in een bronnenlijst die u aan het einde van dit boek vindt. Wie geïnteresseerd is in de wortels van onze beschaving kan ik die werken ten zeerste aanraden. Maar ik heb ook verkozen voetnoten achterwege te laten om te benadrukken dat dit geen wetenschappelijk werk is en ik geen enkele pretentie in die richting koester.

De wetenschap heeft haar taak en opdracht, de commentator de zijne. De osmose tussen beide vormt de oorzaak van de legitimiteitscrisis waarin de humane wetenschappen stilaan aan het sukkelen zijn. Om me daarvoor te hoeden kan ik niet genoeg benadrukken dat dit geen weten-

schappelijk werk is, en ik elk academisch karakter schuw. Het boek is dan ook niet opgebouwd als een argument. Het is geen logische en lineaire uiteenzetting die leidt naar een met rede gestaafde conclusie. Het is een persoonlijke meanderende mijmering langs inzichten en aannames die onze beschaving eens groots maakten. Wat dat betekent, is aan u. De opzet van dit boek is niet te overtuigen, noch bijval uit te lokken; het is dus evenmin als een pamflet geschreven.

Het werk valt uiteen in twee delen, die elk bestaan uit vijf hoofdstukken. In het eerste deel behandel ik binnen een betrekkelijk theoretisch kader de relatie tussen volk en elite. Het eerste hoofdstuk bespreekt het ontstaan van het denken over volk en elite binnen de context van de Atheense polis. Het tweede hoofdstuk plaatst het volk en de elite binnen een politieke gemeenschap en verklaart hun verhouding tot macht en gezag. In het derde hoofdstuk ga ik dieper in op het ontstaan van elites, de verschillende soorten elites en het mechanisme van elitaire recuperatie, en in het vierde hoofdstuk doe ik het belang van de elitaire consensus uit de doeken. Het eerste deel besluit met een hoofdstuk over het verlangen van de elite naar overheersing, of de zucht naar een elitaire hegemonie.

In het tweede deel van het boek pas ik dat veeleer theoretische kader toe op de politieke gemeenschap waarbinnen volk en elite hun betekenis krijgen. Hoofdstuk zes handelt over het doel van het politieke. Hoofdstuk zeven en acht behandelen twee ogenschijnlijk tegengestelde maar onvermijdelijk gerelateerde onderwerpen: patriottisme en cultuur. In het negende hoofdstuk focus ik op het wezen van het politieke, en met name het verschil tussen het decorum en het verborgene, tussen het politieke theater en de reële politiek. Het tiende en laatste hoofdstuk rondt het boek af met een algemene en concluderende beschouwing over het belang van het volk en van de elite.

INHOUD

DEEL 1

- 23 DE GEBOORTE VAN EEN BESCHAVING UIT DE TRAGEDIE VAN EEN DEMOCRATIE
- 43 DE MACHT LIGT BIJ HET VOLK, HET GEZAG BIJ DE ELITE
- 67 HET ONTSTAAN VAN EEN ELITE
- 89 DE LEUGEN REGEERT
- 113 DE ELITAIRE ZUCHT NAAR HEGEMONIE

DEEL 2

- 143 ONS GELUK
- 171 RIGHT OR WRONG
- 207 DE CULTURELE REVOLUTIE
- 235 DE IDEOLOGISCHE VERDWAZING
- 273 A CAUSE WORTH FIGHTING FOR

- 299 BIBLIOGRAFIE

DEEL 1

DE GEBOORTE VAN EEN BESCHAVING UIT DE TRAGEDIE VAN EEN DEMOCRATIE

|

Allen zochten ze een plaatsje op de agora. De vrouwen, die met hun kinderen aan de hand het plein betraden, hadden de tranen op hun wangen gedroogd. Voor hen zaten de mannen; sommigen hadden al slag geleverd, de anderen wisten dat dit onvermijdelijke lot hun ook te wachten stond. De ouderen probeerden de jonge mannen moed in te spreken door te vertellen over de strijd tegen de Perzen, over de slag bij Marathon of de zeeslag bij Salamis. Maar als veteranen beseften ze dat geen enkel verhaal over heldendaden en heroïsche gevechten je kan voorbereiden op de beproeving van het staal. En dat in die beproeving de dood wachtte.

Het was de dood die hen op de agora samenbracht. De Atheense traditie schreef voor dat de gevallen krijgers geëerd moesten worden in een publieke begrafenisplechtigheid. Alle Atheners wisten dat een vrij burger zijn inhield dat men de wapens moest opnemen tegen al wie een bedreiging vormde voor de autonomie van de stad en, in het Atheense geval, voor de democratie. Wie de bedreiging was, wist iedereen op de agora: Sparta. De oorlog die op dat moment woedde, diende om het conflict